

SOBOTNA PRILOGA

13 oktobra, 2015

ZVUK STVARANJA, RITAM RUŠENJA

Zorana Baković

Kada sam taksistu zamolila da me ostavi ispred stare, ali obnovljene zgrade u Karađorđevoj ulici, činilo mi se sasvim logičnim da je negde unutar tih zidova, po čijoj se sivoj fasadi uspinjala svetlost iz reflektora, pravo mesto za održavanje koncerta na koji sam krenula.

Malo me je zbunjivala tišina iznad crvenog tepiha prostrtog preko mermernih stepenica, a kada sam devojk u službeno uskoj suknji i cipelama s jako visokim potpeticama zapitala je li to Mixer House i da li će se tu održati “Zagrejavanje za BUNT”, sa suzdržanim osmehom i s pomalo nervozno ispruženom šakom mi je pokazala da samo treba da pređem ulicu i već ću videti ono što tražim. “Ovo je,” dodala je devojka za svaki slučaj, “zgrada Geozavoda... tu možete videti makete projekta Beograd na vodi.”

I ako je taj projekt postao simbol establišmenta, sadašnje srpske vlade i loše artikulirane ambicije da se od dvomilijunskog grada s krivim ulicama i haotičnim anti-urbanizmom napravi blistava metropola, mesto koje sam ja tražila bilo je gnezdo alternative. U svakom pogledu.

Taj naziv Mixer House sam odmah sebi u glavi prevela kao “mesto gde se meša različitost”. I doista, takav je bio i koncert kojim se najavio ovogodišnji festival BUNT. Klasičnoj muzici sledio je moderni jazz, pa gospel i blues, i svaki je moment dvosatne priredbe bio negde na vrhuncu vala onakve umetničke energije, kakvu ima onaj Beograd koji pamtim iz rane mladosti.

Na “Zagrejavanje za BUNT” sam otišla prvenstveno zato što sam za sutradan imala dogovoren intervju s Ivanom Stefanović, kompozitorkom, spisateljicom, esejistkinjom i jednom od ličnosti koje stoje iza festivala, čije je puno ime Beogradska Umetnička Nova Teritorija. Htela sam najpre da čujem da li odista zvuči doslovnim smislom te reči. “Bunt” na srpskom jeziku znači “pobuna”.

“BUNT je nastao pre tri godine,” pojasnila mi je Ivana Stefanović kada smo se sledećeg dana sastale u njenom beogradskom stanu, “i to kao izraz nezadovoljstva muzičara sadašnjom situacijom. I premda je to akronim, on zapravo znači bunt.

Neprikriveno smo hteli da kažemo koliko nam se ne dopada pravac kojim se muzika toliko omalovažava.”

Inspirator i glavni idejni nosilac ideje, pojasnila mi je Stefanovićeva, čuveni je flautista Ljubiša Jovanović, koji je isprovocirao veliki broj muzičara da kažu šta bi oni želeli da se na tom festivalu događa. “Danas, tri godine kasnije, nismo otišli puno dalje od istog tog osećaja. I danas radimo bez ikakve subvencije, posebno ne od strane države. Ali otvaramo alternativni prostor za one muzičare koji, i pored svog talenta i kapaciteta, ne dopiru do pozornica na kojima se u ovome gradu održavaju koncerti.”

I u glasu Ivane Stefanović čujem buntovnost kada mi kaže kako BUNT već ima elemente pokreta, i kako se širi uprkos tome što nema podršku državnih institucija, nema para za oglašavanje, pa se i za najave ovogodišnjeg festivala, koji će se održati od 1 do 9 novembra u nekoliko različitih dvorana mora koristiti Facebookom i SMS-ovima. Alternativa u svakom pogledu. “Želimo da otvorimo novi prostor i popunimo one rupe koje su u strašno konvencionalnom rasporedu, koji država finansira, ostale prazne,” kaže kompozitorica i ponovo mi se čini da je stisnula šaku, kao da mi odgovara na nepostavljeno pitanje. “Ne, nećemo odustati!”

Kada je pitam kako to da Beograd ima toliko stvaralačkog kapaciteta – jer ono što sam prethodne večeri čula na koncertu bilo je na svetskoj ravni – Ivana Stefanović potvrdno klimne glavom. “Ovo je vreme velikih talenata,” kaže, “s puno ljudi s dobrom kreativnom snagom. Bilo bi cinično ako bih rekla da se to događa upravo zato što imamo stalno jednu, pa drugu, pa treću krizu, pa nikako da dovoljno dobro uspostavimo sistem. Ali činjenica je da se i na koži može osetiti da ima mnogo ne samo talentovanog sveta, nego upornog. Ovde ima jedan čudan višak kulturnog entuzijazma.”

No, kada sam se već poradovala da će naš razgovor zaći u optimizam koji mi se u Beogradu čini ugušenim pod pritiskom svakojakih problema, Stefanovićeva mi uputi upozoravajući pogled. “To nije dobro! Nije dobro sve dok se ne uspostavi sistem! Jer entuzijazam može da se potroši svakog trenutka, to je nešto što je lako propadljivo, jer može neko da iskrene zglavak, i gotovo je s njegovim poletom – više ne može da igra balet!”

Pa opet, ponavlja Ivana Stefanović, “čak i kada ostane bez ikakve podrške – finansijske i operativne – kulturni život ovde ključa na stvaralačkoj energiji i na ljudskom entuzijazmu.”

Kada je pitam namerava li BUNT da se proširi na širu regiju, Ivana Stefanović uzdahne i kaže da im je prvi cilj proširiti ga po Srbiji, i premda festival ni za to nema novaca, uverena je da će se to ostvariti. Što se saradnje s regijom tiče, kaže mi samo jednu reč: “Nažalost!” “Dozvolili smo,” nastavlja ona, “da nam se interesovanje jednih za druge suviše smanji, zatvorili smo se u svoje male zemlje i nemamo osećanje da smo jedni drugima potrebni. To je vrlo loše!”

No, svaki put kada mi situaciju u kulturi Srbije opiše kao lošu, u njen se glas vrati bunt. “Dobro je što se pojavljuje nova generacija, koja na to neće pristati. Koju se istorijski resantimani više ne tiču. Ona će prosto hteti – i sada ću da kažem jednu groznu, ali vrlo preciznu reč – ona će hteti tržište! Romantično je reći da umetnik ima potrebu da ga što više ljudi čuje. To je i tačno. Ali s druge strane, ispravno je reći da umetnik želi da to što je stvorio ne samo pokaže, nego i da proda – direktno, ili indirektno. Smanjenje tržišta u umetnosti je loša vest. Gadim se te reči, ali nama svima treba tržište.”

Uprkos bolnoj konstataciji da se saradnja između umetnika iz zemalja regije suzila zbog osušenog uzajamnog interesovanja, Ivana Stefanović je upravo prošloga meseca ostvarila, po njenim rečima, vrlo uspešnu saradnju s horom Slovenske filharmonije. Ta je veza, istina, uspostavljena preko sveta, jer njena je kompozicija “Ako ko čuje glas moj” dvostrukom selekcijom (najpre u srpskom Udruženju kompozitora, a potom od strane Društva za savremenu muziku, što je međunarodna organizacije) izabrana za izvođenje na Svetskim danima muzike, koji su septembra ove godine održani u Ljubljani.

“Bilo je to moje prvo učešće na Svetskim danima muzike, i radovala sam se tome, ali onda se dogodilo još nešto važno: moje je horsko delo došlo u ruke posve reprezentativnog ansambla kakav je hor Slovenske filharmonije. Poznajem ga već godinama, i nikada nije pupuštao u kvalitetu, ali sada ima mladu i izvanrednu Martinu Batič za dirigentkinju, koja je zaista izvanredno spremila moju kompoziciju.”

“Evo, stojim na vratima i kucam: ako ko čuje glas moj i otvori vrata, ući ću k njemu i večeraću s njime i on sa mnom.” Ovu je rečenicu iz Apokalipse Ivana Stefanović iskoristila kao ljudsku poruku koju nosi njena kompozicija. “Jedan čovek stoji na vratima drugoga i želi da uđe,” kaže, “kucanjem ga poziva da otvori vrata, što je komunikacija na jednom nivou. A onda želi s njim da večera, što je još viši stepen kontakta, i, što više, želi da i taj drugi večera s njim, što je treći, najviši deo komunikacije. Ovom sam kompozicijom želela da kažem ‘ja ću vam uvek kucati na vrata’.”

Pitam je misli li da je to, komunikacija među ljudima, jedino što naš svet može spasiti od apokalipse, i Stefanovićeva se oprezno slaže: “Budimo precizniji: to je pokušaj da tako činimo, poziv da i drugi tako čine.”

No, mene razgovor o njenoj kompoziciji izvedenoj u Ljubljani vodi na drugu temu. Ivana Stefanović je pre dve decenije boravila u Siriji. Ona je, treba li naglašavati, osoba koja sluša gradove. Tako je u tom razdoblju nastala knjiga “Putovanje u Damask” i radiofonski zapis “Prvi istočni san”. Može se reći da je to ista slika urađena u dva različita oblika. Može se reći i da su to dve Ivane Stefanović: jedna koja sluša zvukove i šumove nepoznatog sveta; druga koja o njima misli.

“Htela sam da sačuvam Siriju onakvu kakva je u tom trenutku ona bila,” kaže mi. Doživela sam je netaknutom, krhkom, verovala da će brzo doći do neke vesternizacije, da će biti postavljene kase da bi se s kartama ušlo do spomenika... da će oko Palmyre postaviti reflektori. Zato sam opisivala tu nevinu zemlju, želeći da je nekako sačuvam, a ispostavilo se da je sve otišlo u potpuno suprotnom pravcu. Ispostavilo se da su moja knjiga i radiofonski zapis svedočanstva zemlje koje više nema.”

Pitam je kako je doživela rušenje, i Stefanovićeva, vidno potresena, gleda u neku daljinu, kao da je osluškuje. “Rušenje Palmyre je strašno na više razina. Nju je prvo srušilo vreme, jer to je grad star tri hiljade godina, zapravo mrtav grad. Ono što se sada ruši su ruševine, ne ruši se grad, nego ostaci nečega što je nekada bilo. Ne mogu da shvatim um koji odluči da u vazduh baci Baalov hram... Gde je problem s tom starudijom od kamena? Ali i Palmyra i Baal Šamem su nekada bili živi, i razmišljati kako je nešto nekada bilo živo, a onda prošlo kroz drugu, treću, pa četvrtu smrt, to je užasno, i zapravo inspirativno za umetnika.”

I kada je pozovem da zajedno razmišljamo o tome šta je poruka smrti nečega što je već bilo mrtvo, Ivana Stefanović se zamisli i pobroji svoja dela inspirisana srušenim gradovima. U Starom Rasu u Sandžaku je pokušala, kaže da “probudi razne duhove koji su se tuda morali vrteti istorijski i kulturno”, iz Sarajeva je potekla njena “Lacrimosa”, neka vrsta lamenta nad tim razrušenim gradom, pa potom “Prvi istočni san” posvećen Damasku i syrijskim gradovima, koji će potom postati ruševine. “Ne mogu da ne primetim da sticajem okolnosti, sve tako idući kroz neki normalni život, mi se stalno saplićemo o neke strašne ruševine nekog prethodnog, ili sadašnjeg sveta,” kaže. Među nas se uvlači mrak, pun neočekivane tuge. Počele smo razgovor od stvaralačkog entuzijazma. Zapele smo oko rušilačkog ritma istorije.

“Kako bi svet izgledao kada bi kompozitor uređivao svetski poredak?” – pitam je, nadajući se da ćemo se vratiti svetlijim tonovima. “Izgledao bi haotično,” kaže Ivana Stefanović. Umetnici ne vole politiku, malo je se i gade, i zato ne verujem da bi se hteli upuštati u menjanje svetskog poretka.”

“Ali,” insistiram, “vi i u pisanju proze, kao i u komponovanju veliku pažnju posvećujete ritmu kao nosiocu poruke, pa kada biste hteli da opišete današnji svet nekim ritmom, kakav bi on bio?”

Ćutimo obe. Ja tražim smisao postavljenog pitanja. Ivana Stefanović osluškuje svoj odgovor u mislima. “Mislim da zajedničkog ritma ni nema,” kaže konačno. “Tajna mnogih problema je u toj disritmičnosti, ali zato što jedan ritam ne uvažava drugi, zato što to nije kakofonija, nego neka vrsta sukoba ritmičkih formula. Ritam jeste neka vrsta tajne komunikacije i verovatno je svet nešto disritmično i međusobno sukobljeno.”

Verovatno me je povukla kompozitorka u spisateljici, pa nastavljam s pitanjima, za koje imam utisak da su joj smešna. Možda čak suviše. “Zamislite da neko kroz 100 godina sluša vaše kompozicije, šta mislite da bi čuo od ovoga sveta?”

“Sada ste me uhvatili u osećanju da radim sada i ovde. I hoću nešto sada da čujem, to mi je cilj i preko toga ne idem.”

“Ali zamislite da dođu vanzemaljci i svojim sensorima uhvate vašu muziku, šta mislite da bi saznali o nama?”

“Videli bi da u našem svetu ima saosećanja,” kaže Ivana Stefanović. “Jer ja mislim da je sve što sam radila na neki na neki način saosećajno sa prošlošću, sa sadašnjošću... da je emocionalno, i toga se ne bojim, toga se ne stidim čak iako sam svesna da je savremena muzika doavno dobila granu koja se bavi odnosima i strukturom, koja proizlazi iz hladnijeg pristupa. No, ja sam se održala na saosećajnom nivou, i mislim da bi vanzemaljci to mogli da pročitaju ako bi imali aparate za muziku.”

Neizbežno me je njen odgovor vratio na Siriju. Na Sirijce, bolje rečeno. Ako čuje ko glas moj, najednom se pretvara u aktualnu molbu izbeglica da im Europa otvori vrata. Pitam kompozitorku je li njena poruka primenljiva na rekom ljudi koji prolaze kroz Beograd.

“Ja sam s tim licima ljudi vrlo familijarizovana,” kaže, “imam osećaj bliskosti s tim fizionomijama... ali ovo što se događa, i u čemu je Beograd samo jedna od

stanica, jer izbeglička ruta je mnogo duža, to znači da je ovde istorija okrenula stranicu. Ovo je nešto vrlo krupno, ne možemo ni da pretpostavimo šta, ali posledice će biti velike. Jer pokreti naroda su nešto jako, jako veliko. Bilo ih je puno u istoriji, i posle njih nikada ništa nije bilo isto.”

I dok nam razgovor neprestano šeta od Beograda koji pruža svu pomoć ljudima koji beže od razaranja, pa sve do Damaska od pre dvadeset godina, haotičnog i prašnjavog, ali tada još sasvim sekularnog i pitomog, Stefanovićeva naglašava da je ponosna na svoj grad koji je otvorio vrata, podelio večeru s došljacima. “Ponosna sam na to što nisam čula za slučaj da je nekoj syrijskoj majci sa detetom u Srbiji nešto uskraćeno,” kaže. “Barem koliko ja znam...”

Nekoliko puta nam je razgovor došao do ruba teških pretskazanja onoga što tek dolazi. “Ne mogu da vas ne pitam,” kažem na kraju, “nadate li se boljim vremenima?”

“Sasvim sigurno,” kaže Ivana Stefanović spremno. “Iako nemam osećaj za trajanje lošeg puta kojim svet ide. Jedino znam da posle ovakvih ružnih vremena, koja možda mogu biti i još ružnija, dolaze neka bolja.” I ponovo u njenom glasu čujem bunt. Malo je mekši nego na početku razgovora. Ali je nakon svega što smo dotakle još odlučniji. Obećavam da ću pratiti BUNT. I uz smeh uzajamnog prepoznavanja, rastajemo se kao da smo se poznavale oduvek.

Pre nego što izađem na ulicu umivenu dugotrajnom kišom, pitam Ivanu Stefanović još kako ona, koja svet oko sebe sluša kao kompozitorka i piše kao spisateljica, kako ona čuje Beograd. “Užasno je bučan, prilično haotičan... ali ima dobrotu u zvuku,” kaže mi. “Ne zvuči kao zao grad.” Pomislila sam dodati kako je u Mixer Housu prethodne noći zvučao kao moćno srce koje bije stvaralačkim entuzijazmom, ali sam se setila da smo o tome već razgovarale, pa samo dograbim kišobran i iskoračim u vlažni mrak.